

Vänsterpress om Berlinmurens fall – november 2019

Den 9 november 1989 föll Berlin-muren, som hade upprättats hösten 1961. Muren hade fram till dess setts som en påtaglig symbol för ”järnridån”. Att den nu föll markerade att järnridån höll på att rämna och att öststatskommunismen befann sig på fallrepet. Det skulle inte dröja länge innan hela Östeuropa, inklusive Sovjetunionen rämnade.

Östtysklands (DDR) sammanbrott och anslutning till det övriga Tyskland blev dock inte oproblematiskt, och ekonomiska, politiska, sociala och kulturella skillnader mellan väst (”Wessi”) och öst (”Ossi”) kvarstår fortfarande.

Nedan har även medtagits en artikel som publicerades 2014 i *Proletären* med anledning av 25-årsdagen av murens fall.

Se även:

[Tre artiklar om Berlinmurens fall](#).(från 2009, dvs med anledning av 20-årsdagen)

MF 13/11 2019

Innehåll

Offensiv	1
<i>Revoltens från ”Vi, folket” fick muren att rasa</i>	1
Proletären	6
<i>Muren som symbol för återvändsgränden</i>	6
Revolution	7
<i>Berlinmurens fall</i>	7

Offensiv

Revolten från "Vi, folket" fick muren att rasa

Katja Raetz

Offensiv 6/11 2019

De massiva protesterna och folkrörelserna som under lång tid pågick blev början på slutet för det delade Berlin (Foto: Bundesarchiv / Wikipedia CC).

Berlinmurens öppnande den 9 november 1989 var höjdpunkten av en flera månader lång rörelse underifrån för demokratiska rättigheter i det dåvarande DDR (Östtyskland). Det har också på många sätt blivit symbolen för stalinismens kollaps.

Kännetecknen för stalinism var en statlig industri och ekonomi som kontrollerades av en stalinistisk byråkrati utan insyn eller möjlighet för påverkan från golvet.

”Byråkratin åtnjuter sina privilegier i form av maktmissbruk. Den döljer sin inkomst; den låtsas att den inte ens existerar som en speciell social grupp. Den har tilldelat sig en enorm andel av nationalinkomsten, vilket har karaktär av social parasitering. Allt detta gör det härskande skiktets ställning i högsta grad motsägelsefull, tvetydig och ovärdig, trots dess totala makt och den rökrida av smicker som döljer detta”, förklarade Leo Trotskij 1936, fyra år innan han mördades av Stalins agenter (Lenin och Trotskij var den ryska socialistiska oktoberrevolutionens förgrundsgestalter och tillsammans tog de också upp striden mot den tilltagande byråkratisering som följde på grund av imperialismens krig och blockader mot revolutionen och dess isolering).

Systemet i det före detta Sovjetunionen och exempelvis DDR som den härskande klickens omväxlande kallade för socialistisk eller kommunistisk var i själva verket långt ifrån den demokratiska socialism som var oktoberrevolutionens ideal och det som Marx och Engels stod för.

Stalinismens framväxt i Sovjetunionen under 1920-talet var en följd av att den ryska socialistiska oktoberrevolutionen blev isolerad till följd av revolutionernas nederlag i Europa 1918-23. Revolutionens isolering, tillsammans med Rysslands ekonomiska svaghet och imperialismens krig och blockader, banade vägen för att en byråkratisk elit under Stalins ledning kunde ta makten. Under och efter andra världskriget utvidgades stalinismens inflytande över delar av Asien samt Östeuropa, det så kallade östblocket.

Efter andra världskriget delades Tyskland av segermakterna. Västra Tyskland, som 1949 blev Västtyskland (BRD), var under västmakternas kontroll, medan östra Tyskland (DDR) var under Sovjetunionens kontroll. Huvudstaden Berlin, belägen i östra Tyskland, delades i sin tur upp i Öst- respektive Västberlin. Gränserna var till en början inte stängda och både i öst och väst fanns det antikapitalistiska stämningar. Men varje form av självorganisering stoppades. I Östtyskland blev SED den stalinistiska maktapparatusens verktyg och statsbärande parti, som med hjälp av Ministerium für Staatssicherheit (Stasi) inleddes en omfattande kontroll av befolkningen.

Uppskattningsvis en tredjedel av den industri som fanns kvar i östra Tyskland efter kriget monterades ner och fördes till Sovjet som krigsskadestånd. Även västmakterna hämtade industriell kapacitet från sina respektive zoner, men började under 1950-talet att genomföra stora investeringar för att bygga upp den västtyska ekonomin.

Först efter 1953 påbörjades en återuppbyggnad i DDR, fast i enlighet med den stalinistiska modell som hade etablerats i Sovjet, vilken innebar ensidig satsning på tung industri. Detta gjorde att levnadsstandarden mellan väst och öst gled isär.

Den västtyska kapitalismen hade ett stort behov av arbetskraft som framför allt lockade unga. Stalinismen visade sig vara oförmögen att konkurrera med kapitalismen, utan förlitade sig på övervakning och kontroll av sin befolkning.

Gränserna mellan öst och väst stängdes och den 13 augusti 1961 byggdes Berlinmuren. Bristen på demokrati och medbestämmande gjorde att östblocket alltmer hamnade i ekonomisk kris under 1970- och 80-talet. En statlig ekonomi kräver delaktighet från människorna, både ekonomisk och politisk. Planen i den så kallade planekonomin bestämdes av byråkrater som satt i toppen och som tog beslut utan verklighetsförankring. Missnöjet i det stalinistiska blocket tog sitt uttryck till exempel i bildandet av det oberoende facket Solidarnosc i Polen 1980.

År 1985 kom Michael Gorbatjov till makten i Sovjetunionen. Han försökte att med reformer uppifrån delvis öppna ekonomin mot väst för att på så sätt kunna säkra byråkratins överlevnad. Hans kända begrepp Perestrojka (som kan översättas som omdaning, förnyelse) och Glasnost (öppenhet) fick stor genklang hos befolkningen i DDR. Till exempel lästes sovjetiska tidskrifter som utgavs på tyska med nytt intresse då de började innehålla regimkritiska artiklar. Regimen i DDR reagerade med att förbjuda dessa, precis som flera sovjetiska filmer.

Miljöförstörelsen blev en fråga som kom att börja samla motståndet i DDR under 1980-talet. Inom jordbruket var användningen av giftig gödsel och pesticider standard. Luftföroreningarna från kemisk och tung industri ledde i vissa regioner till att vartannat barn drabbades av lungsjukdomar. Främst i och kring kyrkorna kunde miljögrupper få en fristad och organisera sig.

1986 bildades i Berlin "Umweltbibliothek" (miljöbibliotek) som kom att spela en roll även under 1989. Här delades förbjuden litteratur ut, politik diskuterades och flygblad trycktes. När Stasi 1987 stormade lokalerna och arresterade flera ledde det till ännu fler protester.

Även i andra öststater fortsatte motståndet att formera sig. Sprickorna i den stalinistiska fasaden började visa sig när Polens och Ungerns regimer började öppna för oppositionella grupper och för inflytande från väst. Så förklarades det den 2 maj 1989 att gränsen mellan Ungern och Österrike skulle rivas. Redan året innan hade allt fler officiellt ansökt om att få utresa från DDR till väst.

Utresevägen, som den också kallades, påskyndades av flera händelser. En viktig faktor var kommunalvalet den 7 maj. Som tidigare fanns det bara ett val – det statsbärande SED och stödpartiernas så kallade Nationella frontens enhetslista. Möjligheten för opposition var att göra valsedeln ogiltig eller vägra rösta, och flera upprop för bojkott spreds.

Det fanns också flera oppositionella grupper som själva räknade valdeltagandet. När valresultaten tillkännagavs med ett valdeltagande på 99,8 procent, med 98,85 procent av rösterna för enhetslistan, var valförfalskandet uppenbart och känslan av att något behöver hända blev än mer utbredd.

Det var främst ungdomar och unga vuxna som den sjunde varje månad protesterade på Alexanderplatz i Berlin. Flera av samlingarna under augusti och september blev brutalt attackerade av Stasi-funktionärer.

En annan händelse som påverkade medvetenheten var massakern på Himmelska fridens torg i Peking, Kina i juni 1989. DDR-regeringen försvarade öppet den kinesiska regimens agerande – underförstått skulle en liknande massaker kunna ske i Östtyskland om protesterna växte.

Trots hot om en ”kinesisk lösning” fortsatte oppositionella grupper att samlas, samtidigt som massflykten från DDR fortsatte under sommarmånaderna. Först hundratals och sedan tusentals utvandrade till Västtyskland via Ungern.

Den 19 augusti genomfördes en ”paneuropeisk picknick” där gränsen tillfälligt öppnades och nära 700 DDR-medborgare kunde korsa gränsen mot väst.

Efter att Ungerns regering den 10 september beslutade att inte längre följa DDR:s utresebestämmelser växte människoströmmen. 25 000 personer lämnade sammanlagt DDR mot Västtyskland på denna väg fram till slutet av september.

Under september 1989 följde flera avgörande händelser. Den 4 september samlades för första gången människor till en måndagsdemonstration och trots arresteringar en vecka senare blev demonstrationerna allt större. I Berlin fortsatte samtidigt demonstrationerna mot valfusket.

Att måndagsdemonstrationen den 25 september i Leipzig, med 8 000 deltagare, hade ändrat huvudparollen från ”Vi vill ut” till ”Vi stannar här” kom att markera en kvalitativ vändning. Även om det fanns många medborgarrättsgrupper – under 1980-talet hade det bildats mer än 200 olika freds-, miljö- och rättvisegrupper – fanns det ingen klar oppositionell ledning och ännu mindre ett klart program. Huvudfrågorna var demokratiska fri- och rättigheter, från början framför allt rätten att resa (utomlands), men mer och mer också press- och församlingsfrihet samt fria val.

Den 10 september kom ett grundningsupprop för ”Neues Forum” som blev den viktigaste samlingspunkten för medborgarrörelsen vilken krävde demokratisk dialog. I snabb takt bildades flera organisationer; de viktigaste var ”Demokratischer Aufbruch” som senare skulle bli Kristdemokraterna, ”Demokrati Jetzt”, socialdemokratiska SDP och ”Vereinigte Linke”. Att det snart var den 7 oktober 1989, 40-årsdagen av DDR:s grundande, var sannolikt skälet till varför regimen den 30 september gick med på att de tusentals människor som uppehöll sig i den västtyska ambassaden i Prag fick resa ut med tåg igenom DDR. Natten mellan den 3 och

4 oktober kom det till tumultartade scener i Dresden där tusentals mestadels unga människor hade samlats för att hoppa på tåget. Polisen gick hårt fram och det kom till regelrätta gatustrider.

Detta blev uppladdningen till den 7 oktober, då DDR-byråkratin gjorde ett försök att visa en sammanhållen fasad. Denna sprack dock samma kväll då människor samlades på flera platser i landet, med de största demonstrationerna i Berlin, Plauen, Leipzig och Dresden. Redan inför denna dag hade informationen spridit sig att delar av armén hade beväpnats och gjorts redo för ingripande.

Måndagen den 9 oktober samlades det återigen till måndagsdemonstration i Leipzig, med 70 000 deltagare – den dittills största. Det visade sig att det fanns en splittring i regimen och militärattacken som många hade fruktat uteblev.

Den 17 oktober avgick regeringschefen Erich Honecker. Detta gav rörelsen än mer luft under vingarna och de kommande veckorna blev antalet större för varje måndag med höjdpunkten på 400 000 deltagare den 6 november. Demonstrationerna spred sig också geografiskt till de flesta större städerna under andra halvan av oktober.

Den 4 november hölls den största manifestationen med 1 miljon deltagare i Berlin. Denna öppnades med orden: ”Det här är ingen manifestation, utan en massdemonstration för socialism”. De närmaste dagarna kom det fler eftergifter, hela regeringen trädde tillbaka och det infördes amnesti för de som gripits under demonstrationerna. Men den revolutionära händelseutvecklingen fortsatte.

Murens fall och Tysklands återförenande blev de stalinistiska öststaternas dödssuck (Foto: Sue Ream / Wikipedia CC).

Den 9 november öppnades slutligen muren. Efter att de nya resebestämmelserna hade aviserats på en presskonferens strömmade människorna omedelbart till Berlins gränsövergångar och när de inte stoppades av gränssoldaterna var murens fall ett faktum.

Efter gränsöppnandet blev dock maktvakuumet tydligt. SED, som formellt fortfarande var kvar vid makten, bjöd in medborgarrörelsen till rundabordssamtal. Flera av organisationerna inom medborgarrörelsen stod för en reformering av systemet, inte för kapitalismens återuppbyggande. Men det saknades ett program och en strategi för vad som skulle ske efter gränsöppnandet. Den västtyske kanslern Helmut Kohl kunde därför med lätthet kliva in på den politiska scenen. En annan viktig beståndsdel i den fortsatta utvecklingen var att vidden av DDR:s ekonomiska kris uppenbarade sig mer och mer ju längre tid som fortlöpte.

Bara tre veckor efter murens fall, den 28 november, presenterade Kohl sitt 10-punkts-program för en tysk återförening. Drygt en vecka senare påbörjades rundabordssamtalen och då var SED i upplösning.

Massdemonstrationerna fortsatte dock, men nu hade parollen ändrats från ”Vi är folket” till ”Vi är ETT folk”. För många framstod Kohls plan som det enda alternativet. Fortfarande var frågan öppen över vad som skulle hända med Stasi. Ryktet spreds att funktionärer höll på att förstöra akterna. Den 4 december ockuperades Stasi-kontor runt om i landet och den 15 januari samlades 100 000 människor i Berlin, på uppmaning av Neues Forum, och Stasihögkvarteret intogs.

Medborgarrörelser som Neues Forum var fortfarande en mobiliserande kraft, men manifestationernas politiska betydelse var nedåtgående. Det blev tydligt i de sista valen som hölls i DDR den 8 mars 1990. Konservativa ”Allianz für Deutschland” fick 48 procent och blev valets segrare, medan Bündnis 90, ett samlingsparti av flera oppositionella organisationer, fick ynka 2,9 procent.

Högeralliansen hade gått till val med löfte om en valutaunion, där 1 DDR-mark kunde växlas till 1 västtysk D-mark, som genomfördes den 1 juli 1990. Den 3 oktober 1990 upphörde DDR att existera och Tyskland återförenades. Detta fullbordade den kapitalistiska restaurationen i östra Tyskland och blev samtidigt början på en exempellös industrislakt och nedmontering av tidigare samhällsfunktioner.

Massarbetslösheten, helt okänd fram till dess, bredde ut sig. Kvinnor drabbades värst. En särskild myndighet, Treuhand, fick ansvaret för att genomföra privatiseringen av det forna DDR:s statliga bolag som hade 4 miljoner anställda. Fram till 1994 hade denna siffra krympt till 1,4 miljoner anställda. Två tredjedelar av alla arbetsplatser försvann.

Stalinismens kollaps i Öst gav kapitalismen nya marknader som till en början kunde dämpa systemets kristendenser. Men framför allt inkasserade kapitalismen en politisk-ideologisk triumf som blev inledningen till omfattande angrepp på löner och rättigheter världen över samt en våg av nyliberala privatiseringar, avregleringar och nedskärningar.

Fortfarande, 30 år efter murens fall, anser två av tre i östra Tyskland att de är andra klassens medborgare. I alla ledande positioner – inom ekonomin, rättsväsendet, idrott, kultur med mera – är östtyskarna extremt underrepresenterade. Det ”blomstrande landskap” som Helmut Kohl lovade 1989 uteblev. Istället ser vi ett polariserat politiskt landskap där högerextremism vinner mark, men där samtidigt människorna organiserar sig i motstånd och där öppenheten för socialistiska idéer är stor.

Det som saknades 1989 var ett parti som kunde ge en ledning i protesterna och sprida kunskap om demokratisk socialism. Idag, med ekonomi- och klimatkriser, är bygget av ett sådant parti fortfarande högst på dagordningen.

Proletären

Muren som symbol för återvändsgränden

Erik Pettersson

Proletären 19/11 2014

I år är det 25 år sedan Berlinmuren föll. Runt om i Europa står muren åter i fokus. Liberala ledarskribenter skriver i triumf att "Berlinmuren skyddar oss än". Tesen är att minnet av muren är ett skydd mot totalitära idéer.

I Tyskland har triumfen varit mer problematisk. Sammanslagningen av BRD och DDR var en process som kantades av problem. I Östtyskland fanns under hela dess existens en oro över den stortyska revanschismen. Västtyskland uppfattades med rätta som den nazistiska efterföljarstaten som med ökad industriell makt åter skulle hota freden i Europa.

För att motverka spänningar i den nya staten har det funnits en återhållsamhet med att framställa Förbundsrepubliken som segrarnation. Under dessa speciella förutsättningar har de kulturella skildringarna av muren och DDR blivit intressanta.

Den kändaste och kanske mest älskade är "Good Bye Lenin". En film där en son skyddar sin sjuka mor mot vetskapen om att muren och socialismen har fallit. I sin iver drar han in familjen, vänner och grannar. Lögnen växer till att bli ett tidskrävande projekt som allt mer börjar ge en bild av vad DDR kunde ha blivit.

Nyanserna i skildringarna har gett en bredare förståelse för det östtyska samhällslivet. I filmen "De andras liv" skildras säkerhetstjänsten. Östtyskland var inget undantag från övriga Europa. På båda sidorna om "järnridån" byggdes register och övervakningsapparater upp för att motverka opposition. Sverige var absolut inget undantag trots sin alliansfrihet. Filmen är intressant eftersom den skildrar ett socialistiskt samhälle där varje kritik hotar systemets existens.

Mellan dessa filmer lägger sig filmen "Barbara". Barbara är en läkare som förpassas till en landsortsklinik. Kommenderingen är ett straff för hennes ansökan om ett utresetillstånd för att leva med sin västtyske älskare. På kliniken får hon ett nytt perspektiv på samhällsbygget utan att blunda för de auktoritära tendenserna som väntar den oppositionella.

I en bisats skymtar även den socialistiska internationalismen fram när en ung kvinna dras in i ett triangeldrama med en kubansk delegat på en ungdomsfestival. Filmens regissör har valt bort den grå dekoren, men även den antikommunism som präglade "De andras liv". Den saknar även "Good Bye Lenins" romantiserande skildring av det östtyska samhället.

Oavsett var tyngdpunkten läggs i skildringarna kvarstår frågan varför Östtyskland inte blev den av de två tyska staterna som hade det politiska och ekonomiska initiativet vid det tyska enandet. Den östtyske statschefen Erich Honecker gav följande svar på frågan när muren skulle rivras:

"Jag har ett gammalt svar: När de omständigheter som ledde till dess byggande inte längre finns. Det finns ett tyskt ordspråk: Man kan ej leva i fred om grannen ej vill."

Utan att försvara muren eller Honeckers revisionistiska syn på socialismen är hans svar be-lysan- de. Östtyskland som stat var ett direkt svar på bildandet av Förbundsrepubliken och Nato.

I Sovjetunionen fanns en klar ambition att fullfölja överenskommelsen kring Tysklands framtid. Huvudteserna i avtalet var denazifiering, demilitarisering, deindustrialisering och demokratisering. Ett neutraliserat enat Tyskland var planen som skulle trygga freden i Europa. Problemet var att viljan saknades hos USA, England och Frankrike.

Vi ska även minnas att den nazistiska staten i den västra ockupationszonen motvilligt välkomnade västmakterna. Under dessa omständigheter i samklang med byråkratiseringen i Sovjetunionen och polariseringen mellan socialdemokrater och kommunister fanns förutläggningarna för ett socialistiskt misslyckande.

Frånskriver de yttre omständigheterna det östtyska kommunistpartiet SED från ansvar? Protesterna 1989 var ett folkligt svar på de tilltagande bristerna i den östtyska ekonomin. En av orsakerna var det demokratiska underskottet i systemet som motverkade en genomgripande reformering av ekonomin.

Idag kan vi slå fast att partibyråkratin blev staten, den stat som skulle varit arbetarklassens. Inte helt olik utvecklingen inom den svenska fackföreningsrörelsen där socialdemokratin kvävt klassens initiativ och medvetenhet.

Liberalernas konstaterande om Berlinmuren kvarstår. I ordet mur finns det en inneboende betydelse om att skydda. Från officiellt håll kallades muren ”Den antifascistiska skyddsvallen”.

I praktiken syftade den till att skydda den östtyska staten från att dräneras på högutbildad arbetskraft men även till att upprätthålla landet som en ekonomisk enhet.

Vikten av ekonomisk enhet sätter muren i ett historiskt sammanhang. Under 1900-talet fanns en tydlig tendens till utjämnat ägande. Utvecklingen har uppmärksamats av ekonomen Thomas Piketty i boken ”Kapitalet i det 21:a århundradet”. I all sin stelhet och livsoduglighet var östsocialismen ett skydd mot att kapitalet åter koncentrerades hos borgarklassen.

Här finns den tragikomiska kritiken mot liberalernas tes. Det saknas snarare ett skydd mot totalitära idéer när kampen mellan socialism och kapitalism för tillfället har avgjorts till kapitalets fördel. Men murens fall blev även ett nytt kapitel i arbetarklassens historia för öststatssocialismen visade långt före murens fall att den var en återvändsgränd. Det är den insikten vi bär med oss när vi minns muren.

Revolution

Berlinmurens fall

Alan Woods

Revolution 9/11 2019

Den 9 november 1989 föll Berlinmuren. Strax efter krisen 2009 skrev Alan Woods en svidande uppgörelse med den katastrof som kapitalismen inneburit för den östtyska arbetarklassen. Om detta verkligen var den seger för kapitalismen som socialismens fiender påstår – varför anser då så många att det var bättre förr?

För 20 år sedan föll Berlinmuren. Borgarklassen i väst var euforiska – äntligen hade kommunismen fallit. Tjugo år senare ser situationen väldigt annorlunda ut. Kapitalismen befinner sig i dag i sin djupaste kris sedan 1929. En majoritet i det tidigare Östtyskland röstar vänster, och minns alla fördelar som kom med den planerade ekonomin. De kastade av sig stalinismen – men har nu i stället fått erfara sin beskärda del kapitalism. Slutsatsen? Socialism är bättre än kapitalism.

År 2009 innefattar många årsdagar: mordet på Luxemburg och Liebknecht, den Kommunistiska internationals grundande och kommunen i Asturien. Ingen av dessa årsdagar märks av i borgerlig media. Men det finns en årsdag de aldrig glömmer: att den 9 november 1989 öppnades gränsen som skilde öst från väst.

Berlinmurens fall har i historieböckerna blivit synonymt med ”kommunismens” fall. Under de 20 år som gått sedan dess har vi sett en global ideologisk offensiv utan dess like mot marxismens idéer. Berlinmurens fall framhålls som ett bevis på att kommunismen, socialismen och marxismen är död. För inte så länge sedan ansågs det till och med som historiens slut. Men det har hänt mycket sedan dess.

Påståendet att det kapitalistiska systemet från och med nu är mänsklighetens enda möjliga framtid har fallit platt. Sanningen är nämligen en helt annan. Det är nu 20 år sedan stalinismen kollapsade, och kapitalismen befinner sig i sin djupaste kris sedan depressionen. Miljontals människor står inför arbetslöshet, fattigdom, nedskärningar och åtstramningar.

Det är inte svårt att förstå varför den antikommunistiska kampanjen har intensifierats under denna period. Krisen i världsekonomin har fått människor att ifrågasätta marknadsekonomin. Det finns ett nyvaket intresse för marxismens idéer, vilket oroar borgarklassen. Den senaste smutskastningskampanjen är en återspeglning av deras rädsla.

En karikatyr av socialismen

Det var inte kommunismen eller socialismen, i Marx och Lenins betydelse, som misslyckades i Ryssland och Östeuropa. Det var en byråkratisk och totalitär karikatyr. Lenin förklarade att för att kunna röra sig mot socialism måste arbetarklassen kontrollera industrin, samhället och staten. Under verklig socialism styrs inte samhället av en privilegierad, byråkratisk elit som – oundvikligen – ägnar sig åt massiv korruption, nepotism, slöseri, misskötsel och kaos.

De nationaliserade planerade ekonomierna i Sovjetunionen och Östeuropa åstadkom oerhörda resultat inom industrin, vetenskapen, sjukvården och utbildningen. Men som Trotskij förutsåg redan 1936 underminerades den nationaliserade planerade ekonomin till sist av den byråkratiska regimen. Detta banade väg för återinförandet av kapitalismen.

Under 1980-talet hade Sovjetunionen fler vetenskapsmän än USA, Japan, Storbritannien och Tyskland tillsammans – och ändå lyckades man inte uppnå samma resultat som väst. I de allra viktigaste industrigrenarna, och i levnadsstandarden, låg Sovjetunionen efter. Huvudanledningen till detta var den kolossala börda som byråkratin utgjorde för ekonomin. Giriga och korrupta tjänstemän styrde ekonomin. Arbetarklassen hade överhuvudtaget inget inflytande över den.

Byråkratins skadliga påverkan på ekonomin gjorde till slut att tillväxten minskade kraftigt och att Sovjetunionen började halka efter väst. De höga utgifterna för militären och för att bibehålla greppet över Östeuropa förvärrade situationen ytterligare. När Michail Gorbatjov under 1985 trädde fram som ny ledare för Sovjetunionen innebar det en drastisk förändring av situationen.

Gorbatjov representerade den delen av den sovjetiska byråkratin som ville införa reformer uppifrån i syfte att rädda regimen som helhet. Under hans styre kom dock situationen att försämrats ytterligare, vilket oundvikligen ledde till att Sovjetunionen hamnade i en kris-situation. Detta hade en omedelbar effekt på Östeuropa, där stalinismens kris fördjupades av nationsfrågan.

Jäsning i Östeuropa

År 1989 gick en löpeld av revolter genom Östeuropa, från den ena huvudstaden till den andra, och i land efter land störtades de stalinistiska regimerna. I Rumänien störtades Ceaușescu genom en revolution och avrättades. En avgörande faktor för de framgångsrika folkliga upproren var just krisen i Ryssland. Tidigare hade Moskva kunnat skicka Röda armén för att krossa upproret i Östtyskland (1953), i Ungern (1956) och i Tjeckoslovakien (1968). Men vid det här laget förstod Gorbatjov att denna möjlighet inte längre fanns.

Generalstrejkerna i Polen under 1980-talet var ett tidigt uttryck för regimens dödläge. Om dessa stora rörelser hade letts av genuina marxister hade det kunnat förbereda för en politisk revolution – inte bara i Polen, utan över hela Östeuropa. Men i avsaknad av ett sådant ledarskap kom rörelsen att kontrolleras av kontrarevolutionära element som Lech Wałęsa.

De polska stalinisterna försökte först att hålla tillbaka rörelsen genom repression, men i slutändan tvingades man legalisera Solidarnosc och tillåta att de deltog i parlamentsvalet den 4 juni 1989. Detta ledde till en politisk jordbävning. Solidarnoscs kandidater vann alla mandat de tilläts kandidera för. Detta fick en direkt inverkan på de omkringliggande länderna.

Massprotester i Polen 1984

I Ungern hade János Kádár – som ett förebud om vad som skulle komma – redan 1988 avsatts som kommunistpartiets generalsekreterare. Regimen hade lanserat ett ”demokratipaket”, där val ingick. Därefter följde Tjeckoslovakien, och den 20 november 1989 växte antalet demonstranter i Prag på bara en dag från 200 000 till en halv miljon. Den 27 november hölls en tvåtimmars generalstrejk.

Denna dramatiska utveckling kom att utgöra en vändpunkt i historien. Sedan andra världskrigets slut – under nästan ett halvt århundrade – hade stalinisterna styrt Östeuropa med järnhand. Detta var monstruösa enpartistater, uppbackade av en kraftig repressiv apparat i form av armén, polisen och säkerhetspolisen. I varje kvarter, på varje universitet, varje skola och i varje fabrik fanns informatörer. Det verkade omöjligt att ett folkligt uppror mot den totalitära staten någonsin skulle kunna lyckas. Men i det avgörande ögonblicket skulle dessa regimer – som tidigare verkat oöverbanneliga – falla som korthus.

Östtyskland

Av de östeuropeiska regimerna var Tyska demokratiska republiken (DDR) en av de industriellt och teknologiskt mest utvecklade. Levnadsstandarden var god, om än inte lika god som i Västtyskland. Det rådde full sysselsättning och alla hade tillgång till billiga bostäder, gratis medicin och högkvalitativ utbildning.

Trots detta gav den totalitära enpartiregimen upphov till missnöje med sin ständigt närvarande säkerhetspolis (det ökända Stasi) och sin armé av informatörer, korruptionen inom staten och elitens privilegier. Innan Berlinmuren restes 1961 hade omkring 2,5 miljoner östtyskar emigrerat över gränsen till Västtyskland. Många tog sig över vid gränsen mellan Öst- och Västberlin. Berlinmuren byggdes för att sätta stopp för detta.

Muren, och andra befästningar längs den 1380 km långa gränsen mellan Öst- och Västtyskland, lyckades med att sätta stopp för emigrationen. Troligtvis bidrog detta till att den ekonomiska tillväxten i Östtyskland ökade. Men det orsakade också lidande och sorg för de familjer som delades, och det var propagandistiskt sett en ren gåva till väst. Den gick utmärkt att använda som ytterligare ett exempel på ”kommunistisk tyranni”.

I slutet av 1980-talet närmade sig situationen i Östtyskland bristningsgränsen. Stalinisten Erich Honecker var obevekligen emot varje reform, och hade till och med förbjudit ”subversiva” sovjetiska dokument från att cirkuleras. Med anledning av Tyska demokratiska republikens fyrtioårsjubileum besökte Gorbatjov Östtyskland den 6–7 oktober. Han satte press på den östtyska ledningen att genomföra reformer. Han lär ha sagt: ”Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben” (den som kommer för sent, straffas av livet självt).

Vid det här laget hade det östtyska folket blivit öppet upproriska. Motståndsrörelser började poppa upp som svampar. Bland dem fanns Neues Forum (Nytt Forum), Demokratischer Aufbruch (Demokratiskt uppbrott) och Demokratie Jetzt (Demokrati nu). Den största oppositionsrörelsen uppstod faktiskt på en protestantisk gudstjänst i Nikolaikirche – Sankt Nikolajs kyrka – i Leipzig. Varje måndag efter gudstjänsten samlades människor utanför kyrkan för att kräva förändring i Östtyskland. Dessa rörelser var förvirrade och politiskt naiva.

En våg av massdemonstrationer svepte genom städerna i Östtyskland. Hundratusentals människor gick med i demonstrationerna. Regimen hamnade i en kris som ledde till att den hårdföre stalinistledaren Erich Honecker avsattes, och hela regeringen tvingades avgå. Till följd av pressen från massrörelsen tvingades den nya partiledaren Egon Krenz genomföra ett demokratiskt val. Men de reformer som regimen kunde erbjuda var alltför små och kom för sent.

Måndagsdemonstration i Leipzig den 23 oktober 1989

De ”kommunistiska” ledarna övervägde att sätta in repression men ändrade sig efter en del påtryckningar från Gorbatsjov. De hade tappat kontrollen. Under de kommande dagarna var situationen närmast anarki: butiker höll öppet dygnet runt, och ett östtyskt pass fungerade som gratisbiljett i kollektivtrafiken. Ett vittne beskrev det som att ”det överhuvudtaget existerade fler undantag än regler”. *Makten låg på gatorna – men ingen visste vad man skulle göra med den.*

Inför dessa massrevolter kollapsade den till synes allsmäktiga östtyska staten som ett korthus. Den 9 november 1989, efter flera veckors oro, deklarerade den östtyska regeringen att alla östtyska medborgare nu hade tillåtelse att besöka Västtyskland och Västberlin. Detta ledde till ett nytt utbrott bland massorna. Mängder av östtyskar började klättra på och över muren, och möttes av västtyskar på andra sidan.

Kontrarevolution

Berlinmuren var en symbol för allt som den östtyska regimen hatades för. Helt spontant revs muren. Under de kommande veckorna transporterades delar av muren bort. Senare användes industrimaskiner för att göra sig av med nästan allt som återstod. Det var en uppsluppen stämning på gatorna. Det låg eufori i luften – mer som en karneval än som en revolution. Men så har det varit i början av varje stor revolution, från 1789 och framåt.

November 1989 var en känslomässigt överväldigande period för östtyskar. Man upplevde frigörelsen – det fanns en enorm känsla av upprymdhet. Det var som om en hel nation var berusad, och därför var folk nu också öppna för förslag och plötsliga impulser. Att störta den gamla regimen hade varit enklare än vad någon hade vågat föreställa sig. Men nu, när man väl gjort det – vad skulle den ersättas med? Massorna som omkullkastat den gamla regimen visste mycket väl vad man inte ville ha – men de hade ingen tydlig bild av vad man ville ha i stället. Och det fanns ingen som kunde erbjuda ett alternativ.

Alla de objektiva förutsättningarna för en politisk revolution var för handen. Majoriteten av befolkningen ville inte att kapitalismen skulle återinföras. De ville ha socialism – men med demokratiska rättigheter och utan Stasi, utan korrupta byråkrater och utan en diktatorisk enpartistat. Om ett genuint marxistiskt ledarskap hade existerat hade detta kunnat leda till en politisk revolution, och att man upprättade en arbetardemokrati.

Men Berlinmurens fall ledde inte till en politisk revolution, utan till en kontrarevolution där öst i stället förenades med väst. Detta var inte ett krav som lyfts fram under rörelsens början. Men eftersom ledarskapet inte hade ett tydligt program kom detta gradvis att börja spela en central roll.

Precis som naturen, skyr politiken ett vakuum. Att man låg tätt intill ett mäktigt och välmående kapitalistiskt grannland spelade en avgörande roll i att fylla detta vakuum.

Den västtyske förbundskanslern Helmut Kohl var en aggressiv representant för imperialismen. Han använde de mest skamlösa mutor för att övertyga det östtyska folket om riktigheten i ett omedelbart enande. Han erbjöd att man skulle kunna växla in sina Ostmarks mot Deutschmarks till fördelaktiga villkor. Vad han inte berättade för det östtyska folket var att ländernas enande inte skulle betyda att de skulle få västtyska levnadsvillkor.

I juli 1990 togs det sista hindret för ett tyskt förenande bort, då Gorbatsjov gick med på att släppa Sovjets invändningar mot ett återförenat Tyskland inom NATO – i gengäld mot att Sovjet fick ekonomiskt stöd från Tyskland. Återföreningen ägde officiellt rum den 3 oktober 1990.

Massorna bedragna

Det östtyska folket hade blivit förda bakom ljuset. De fick inte förklarat för sig att återgången till en marknadsekonomi skulle medföra en massarbetslöshet, fabriksnedläggningar, förstörelse av stora delar av den östtyska industrin, en allmän höjning av priserna och en demoralisering av ungdomen – eller att de skulle ses som andra klassens invånare i sitt eget land. Det var något man fick lära sig genom bittra erfarenheter.

Återföreningen påskyndade också en förödande kollaps i Östtysklands ekonomi. BNP föll under 1990 med 15,6 procent och 1991 med ytterligare 22,7 procent. Sammanlagt minskade BNP med en tredjedel. Miljontals jobb gick förlorade. Många östtyska fabriker köptes av västtyska konkurrenter och lades ner. År 1992 gick Östtyskland in i en fyra år lång återhämtning, men den följdes senare av stagnation.

Innan andra världskriget hade Östtysklands BNP per capita legat något över det tyska snittet. Både då och senare var Östtyskland rikare än andra östeuropeiska länder. Men 20 år efter återföreningen släpar levnadsstandarden i Östtyskland fortfarande efter den i väst. Arbetslösheten är dubbelt så hög som i väst, och lönerna är betydligt lägre.

I DDR var arbetslöshet närmast ett okänt fenomen, men mellan 1989-1992 förlorade 3,3 miljoner människor jobbet. I dag har BNP i östra Tyskland knappt tagit sig över nivån den låg på 1989, och sysselsättningsgraden är bara 60 procent av vad den var 1989. I dagsläget är arbetslösheten i Tyskland i stort på 8 procent, men i Östtyskland är den 12,3 procent. Vissa inofficiella källor påstår att den är så hög som 20 procent, och bland ungdomar till och med 50 procent.

Kvinnor, som i DDR var betydligt mer jämställda jämfört med andra länder i Östeuropa, har drabbats hårdast. Den tyska socioekonomiska paneldatan i mitten av 1990-talet indikerar att 15 procent av den kvinnliga befolkningen i öst, och 10 procent av den manliga, var arbetslösa. Sedan återföreningen har 1,4 miljoner människor flyttat till väst – majoriteten av dem unga och välutbildade. Emigrationen samt en kraftig minskning i barnafödandet har lett till att invånarantalet i öst minskat varje år sedan återföreningen.

Det är otroligt ironiskt att tjugo år efter återföreningen, så flyr människor återigen från Östtyskland – men inte för att fly Stasi, utan för att fly arbetslösheten. Men naturligtvis har vissa klarat sig bra. BBC:s korrespondent skriver: ”Många ståtliga herrgårdar, som 1989 fortfarande hade skotthål från andra världskriget i väggarna, står nu åter i sin forna glans.”

Marxismen väcker återigen intresse

Liksom många andra östtyskar var Ralf Wulff glad över kommunismens fall, och kapitalismens återupprättande. Men euforin varade inte särskilt länge. ”Det tog bara några veckor att förstå vad marknadsekonomi innebar i praktiken”, sade han. ”Det är en otyglad materialism och exploatering. Människorna tappas bort. Vi hade kanske inte alla materiella bekvämligheter men kommunismen var fortfarande bra.” (Reuters)

Hans-Jürgen Schneider är en 49 år gammal utbildad ingenjör som varit arbetslös sedan januari 2004. Sedan dess har han, utan framgång, sökt 286 jobb. ”Marknadsekonomi kan inte lösa våra problem”, säger han. ”Storföretagen håvar bara in vinster, utan att ta något som helst ansvar.” Han är inte ensam. En undersökning av *Der Spiegel* visar att 73 procent av östtyskarna fortfarande anser Karl Marx kritik av kapitalismen vara relevant.

En annan undersökning, som publicerades av tidningen *Super Illus* i oktober 2008, visar att 52 procent av befolkningen i Östtyskland anser att marknadsekonomi är både ”orimlig” och ”nedgången”. 43 procent av befolkningen skulle föredra ett socialistiskt ekonomiskt system,

eftersom det ”skyddar den lilla människan från finanskriser och andra orättvisor”. 55 procent är emot att stater går in och räddar banker.

Bland unga människor (18-29 år), som aldrig levde i DDR eller bara gjorde det under en kort period, vill 51 procent ha socialism. Siffrorna för människor mellan 30-49 år är 35 procent. För dem över 50 år ligger siffran på 46 procent. Detta bekräftas genom intervjuer med dussintals vanliga östtyskar. ”Vi läste om 'kapitalismens fasor' i skolan. De hade verkligen rätt på den punkten. Karl Marx visste vad han pratade om”, säger Thomas Pivitt, en 46 år gammal IT-arbetare från Östberlin. *Das Kapital* var en bästsäljare på Karl-Dietz-Verlag, som sålde 1500 exemplar 2008, en tredubbling i jämförelse med 2007 och en hundrafaldig ökning sedan 1990.

”Ingen trodde att vi någonsin igen skulle se en efterfrågan på *Das Kapital*”, sade vd:n Jörn Schütrumpf till Reuters. ”Till och med bankirer och chefer läser *Das Kapital* nu, för att försöka förstå vad de har gjort mot oss. Marx är definitivt på modet just nu.”

Kapitalismens kris har övertygat många tyskar – både från öst och väst – om att systemet har misslyckats. ”Jag tyckte att kommunismen var skit, men kapitalismen är värre”, säger Hermann Haibel, en 76 år gammal pensionerad smed. ”Den fria marknaden är brutal. Kapitalisterna vill bara krama ur mer, mer, mer. Innan muren föll hade jag ett ganska bra liv. Ingen oroade sig för pengar, eftersom pengar inte var ett problem. Man hade ett jobb, vare sig man ville ha ett eller inte. Den kommunistiska idén var inte särskilt dålig.”

Detta visar tydligt att människorna i Östtyskland inte vill ha kapitalism, utan socialism – och då inte den byråkratiska, totalitära karikatyren av socialism som de hade förut, utan genuin demokratisk socialism – den socialism som Marx, Engels, Liebknecht och Luxemburg talade om.

London, 19 oktober 2009.